

RAIJA HENTMAN

UUSI ETELÄ-SUOMEN RETKEILYOPAS 1

Luontokohteita Helsingistä länteen

MINERVA

UUSI ETELÄ-SUOMEN RETKEILYOPAS 1

RAIJA HENTMAN

UUSI ETELÄ-SUOMEN RETKEILYOPAS 1

Luontokohteita Helsingistä länteen

minerva

MINERVA KUSTANNUS

HELSINKI

© Raija Hentman ja Minerva Kustannus, 2022

www.minervakustannus.fi

Minerva Kustannus on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Teksti ja valokuvat: Raija Hentman, lisäksi Kuvapankki Vastavalo.fi /
Kari Kemppainen s. 236, Mikko Paartola s. 117 (järviruoko), Pertti Harstela
s. 117 (järvikaisla), Sakari Alasuutari s. 145 (suomukka), Martti Londén s. 145
(lehtomaitikka), Rauno Pelkonen s. 220 ja Timo Manninen s. 296

Kansikuva: Kauhalan alue

Kartat: Maanmittauslaitos, avoimien aineistojen tiedostopalvelu

Graafinen ulkoasu ja taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-375-312-9

Painettu EU:ssa, Balto Print, 2022

SISÄLLYS

LUKIJALLE	16
YLEISTÄ	17
Luontoon vai urheiluhalliin.....	17
Luonnossa liikkuminen.....	18
KIRJAN KOHTEET	20
Kartat ja symbolit.....	21
Reittien ja polkujen luokittelu.....	22
Kohteiden järjestys kirjassa.....	23
LOHKO A	24
A1 Porkkalanniemen virkistysalueet, Porkkala, Kirkkonummi.....	26
A1a Vetokannaksen taival ja Telebergetin lenkki, Porkkala, Kirkkonummi.....	28
A1b Pampskatanin pisto ja Nurmijärven virkistysalue, Porkkala, Kirkkonummi.....	30
A1c Lähteelän ulkoilualue ja Porkkalan kaivos, Porkkala, Kirkkonummi.....	32
Porkkalan parenteesi	34
A2 Väransbyn ulkoilualue, Hirsala, Kirkkonummi.....	35
A3 Dåvitsin ja Värans Stormossenin luonnonsuojelualueet, Morsfjärdin lintutorni, Kirkkonummi.....	36
A4 Sundsbergin luontopolku, Sundsberg, Kirkkonummi.....	38
A5 Linlon saaren ulkoilualue, Hila, Kirkkonummi.....	39
A6 Maatilapuodin satupolku, Eestinkylä, Kirkkonummi.....	40
A7 Saltfjärdin lintutorni ja suojelualueet, Eestinkylä, Kirkkonummi.....	40
A8 Högbergetin luola, Gunnarsby, Kirkkonummi.....	42
Luola on...	42
A9 Kantvikin polku, Kantvik, Kirkkonummi.....	43
A10 Ragvaldsin museon luontopolku, Ipanapolku sekä Munkinpolku, Kirkkonummi.....	44

A11	Kopparnäsin–Störsvikin virkistys- ja luonnonsuojelualue, Inkoö, Siuntio	46
A11a	Kopparnäsin polut, Inkoö	48
A11b	Störsvikin polut, Siuntio	50
A12	Meikon luonnonsuojelualue ja polut, Myllykylä, Vols, Kirkkonummi, Siuntio	52
A12a	Meikonkierros ja Timmermossenin kierros, Myllykylä, Kirkkonummi	54
A12b	Kuikankierros ja Kotokierros, Myllykylä, Kirkkonummi	56
A13	Wohlsin luontopolku ja Volsin metsäpolku, Vols, Kirkkonummi.....	57
A14	Siuntionjoen melontareitti, Siuntio.....	59
A15	Luontoliikuntapuiston reitit, Västerby, Siuntio.....	61
A16	Siuntion kirkonkylän kulttuuripolku, Siuntio.....	62
	Suitian ja Sjundbyn kartanolinnat	64
A17	Grottberget–Storpottsberget, Siuntio	65
	50 km säteellä Helsingistä ↑	
A18	Gölisnäsin virkistysalue, Barösund, Inkoö	66
A19	Bjursin ulkoilualue ja luontopolku, Barösund, Inkoö	67
A20	Elisaaren ulkoilualue ja luontopolku, Barösund, Inkoö	69
A21	Mustion linnan puistopolut, Mustio, Raasepori.....	71
A22	Korpuddenin virkistysalue, Mustio, Raasepori	72
	70 km säteellä Helsingistä ↑	
A23	Långön virkistysalueet, Tammisaari, Raasepori	73
A24	Kolaholmenin ja Lövön virkistysalueet, Snappertuna, Raasepori	74
	Raaseporin linna	76
A25	Raaseporin linnan Lemmenpolku, Snappertuna, Raasepori.....	77
A26	Malmbäckan luontopolku ja Miilunpolttajan kylä, Snappertuna, Raasepori	78
A27	Lepinjärven ympäristö- ja kulttuuripolku, Karjaa, Raasepori.....	79
A28	Tammisaaren saariston kansallispuisto, Tammisaari, Raasepori	81
	Haahka tuo kevään	82
A28a	Jussarön polut, Tammisaari, Raasepori	83
A28b	Modermaganin luontopolku, Tammisaari, Raasepori	85
A28c	Älgön luontopolku, Tammisaari, Raasepori.....	86
A29	Öuddenin puulajipuisto, Satupolku ja Aistien puutarha, Tammisaari, Raasepori	87

A30	Kopparön polku, Tammisaari, Raasepori.....	89
A31	Dagmarin puisto ja lähde, Tammisaari, Raasepori.....	91
A32	Hagen–Ramsholmen–Högholmen, Tammisaari, Raasepori.....	93
A33	Västerbyn ulkoilualue, Tammisaari, Raasepori	94

90 km säteellä Helsingistä ↑

A34	Gumnäsin ulkoilureitti, Pohja, Raasepori	96
A35	Pässinrata-ulkoilureitti, Pohja, Fiskars, Raasepori.....	97
A36	Fiskarsin ruukin puulajipolku, Fiskars, Raasepori	98
A37	Risslan metsäpolku, Fiskars, Raasepori	98
A38	Horsmajärven luonnonsuojelualue, Pohjankuru, Raasepori.....	100

Hankoniemen erikoinen luonto 101

A39	Lappohjanrannan virkistysalue, Lappohja, Hanko	102

Hankoniemen vuokra-aika 103

A40	Tvärminnen kylän luontopolku, Tvärminne, Hanko	104
A41	Svanvikin lintutorni ja Högholmenin luontopolku, Täktom, Hanko.....	105
A42	Täktomin hiidenkirnut, kosteikon lintutorni ja Kobben, Täktom, Hanko.....	106

Fladat ja kluuvit..... 107

A43	Puistovuoren Rakkauden polku, Hanko	108
A44	Gustavsvärn ja Hauensuoli sekä Bengtskär ja Russarö, Hanko.....	109
A45	Tulliniemen luontopolku, Hanko	112
A46	Peikonpolku, Hanko	114
A47	Solbölen tutkimusmetsän reitit, Bromarv, Raasepori.....	115
A48	Latokartanonkosken luontopolku, Perniö, Salo	116

Kaislikko vai ruovikko? 117

LOHKO B..... 118

B1	Kauhalan alue, Lapinkylä, Kirkkonummi	120
B2	Eerikinpolku ja Pähkinäpolku, Veikkola, Kirkkonummi	121
B3a	Kaarniaispolku, Veikkola, Kirkkonummi.....	123
B3b	Soidinkierros, Siikaranta, Kirkkonummi.....	123
B4	Veikkola–Siikajärvi–Kattila–Salmi-yhdysreitti, Veikkola, Kirkkonummi, Otalampi, Vihti	125

Koko Suomen luontokeskus	127
B5 Salmen ulkoilualue, Kartanotontun kierros ja Paavon polku, Otalampi, Vihti	128
B6 Salmen ulkoilualueen Tapion taival ja Etelälahden leirintäalue, Otalampi, Vihti	130
Reitti 2000	131
B7 Torsgårdin metsä, Siuntio	132
B8 Palakosken virkistysalue, Vihti.....	133
B9 Klassarinkierros, Vihti.....	135
B10 Nummelaanportin kosteikkopuisto, Nummela, Vihti	136
B11 Pääkslahden patikkareitit ja luontopolku, Pääkslahti, Vihti.....	137
B11a Kirnunkierros, Vihti.....	138
B11b Puumanningpolku, Tyrynmutka ja Laukkakallionlenkki, Vihti.....	139
B11c Hiipunlenkki ja Mustakellarinlenkki, Vihti.....	140
B12 Vanjärven lintutorni ja uimaranta sekä Patterinmäen linnoitteet, Vanjärvi, Vihti.....	141
50 km säteellä Helsingistä ↑	
Lohjan luonnosta	143
B13 Pähkinäniemen luontopolku, Virkkala, Lohja	144
Pähkinälehdon koristukset	145
B14 Lahokallion luontopolku, Lohja.....	146
B15 Lohjanharjun reitit, Lohja.....	147
B16 Liessaaren luonto- ja hyvinvointipolku, Lohja.....	148
B17 Porla, Lohja.....	150
B18 Paloniemen luonto- ja kulttuuripolku, Lohja.....	151
B19 Talvian hiidenkirnut, Lohja	152
B20 Karnaistenkorven tarinapolku, luontopolku ja Korkiamäen lenkki, Lohja.....	153
B21 Savijärven luonnonsuojelualue, lintutorni ja Äijäsmäki, Saukkola, Lohja	155
B22 Ikkalan luontopolku, Ikkala, Lohja	156
B23 Kirkniemen lintutorni, Paavolan luontopolku ja tammi, Kirkniemi, Lohjansaari, Lohja.....	157
B24 Lohjanjärvi ja Ämmänuuninkallio, Lohja.....	159
Raukkeja on Suomessakin	160
B25 Tammiston arboretumin polut, Karjalohja, Lohja	161

B26	Karkalin luonnonpuisto, Lohja.....	162
B27	Torholan luola ja luonnonsuojelualue, Lohja	164
B28	Pumminmäen lippaluola ja luonnonsuojelualue, Lohja.....	165
B29	Pusulanjärven lintutorni, Pusula, Lohja	166
B30	Keräkankareen ulkoilualue ja Kylmälähde, Nummi-Pusula, Lohja.....	167
<i>70 km säteellä Helsingistä ↑</i>		
B31	Bergvikin luontopolut, Suomusjärvi, Salo	168
B32	Aneriojärven kulttuuri- ja luontopolku, Suomusjärvi, Salo	169
Esihistoriallinen aika.....		
B33	Kultalähde ja Hyyppärän luonnonsuojelualue, Kiikala, Salo.....	171
B34	Iso-Valkeen luontopolku, Somero	172
<i>90 km säteellä Helsingistä ↑</i>		
B35a	Lupajan muinaispolku ja kuntoreitit, Perniö, Salo	173
B35b	Ellun polku ja Nipan nykäys, Perniö, Salo.....	173
B36	Koivumäen muinaispolku, Muurla, Salo.....	176
Teijon ruukit		
B37	Teijon kansallispuisto, Perniö, Salo	178
B37a	Jeturkastin muinaispolku ja Matildanjärven kierros, Perniö, Salo.....	179
B37b	Yhdysreitti Matildanjärvi–Puolakkajärvi–Sahajärven kierros, Perniö, Salo.....	181
B37c	Punassuo–Lankkerinummi, Perniö, Salo.....	182
B37d	Totin luontopolku, Sahajärven kierros ja Nenustan kierros, Perniö, Salo	183
Metsien lavertelija.....		
B37e	Onnelannummen reitti, Perniö, Salo	186
Rannikkoreitti: Salo, Särkisalo, Teijo, Kemiönsaari, Tammisaari, Hanko.....		
B38	Salo–Lemiranta–Kirjakkala-retkeilyreitti, Salo, Perniö.....	188
B39	Eeron polku ja Varikattilankierros, Perniö, Salo.....	190
B40	Viitankruunun muinaispolku, Salo	191
B41	Vuohensaaren luontopolku, Salo.....	192
B42	Halikonlahden lintupolku, Salo	193
B43	Lautatarhan luontopolku, Halikko, Salo	194
B44	Pirunvuoren hiidenkirnu ja ulkoilureitti, Halikko, Salo.....	195
Muinainen Itämeri.....		
B45	Vaisakon lehdon luonnonsuojelualue ja luontopolku, Halikko, Salo.....	198
B46	Nakonlinnan luontopolku, Salo	200

B47	Rikalanmäen–Linnamäen muinaispolku, Halikko, Salo	201
B48	Märynummen retkeilyreitti, Salo.....	202
B49	Häntälänkosken rantapolku, Halikko, Salo	203
B50	Häntälän notkojen luontopolku ja Peuranpolku, Häntälä, Somero	204

LOHKO C..... 206

C1	Hyypiänmäen kallioliippa ja Kuhakoski, Valkjärvi, Perttula, Nurmijärvi.....	208
C2	Nurmijärven hiidenkiviä, Nurmijärvi.....	209
C3	Koskikaran luontopolku, Myllykosken puulajipolku, Myllykoski– Pikkukoski-reitti, Myllykoski, Nurmijärvi.....	211

Myllykosken monet vaiheet 213

C4	Seitsemän veljeksien vaellusreitti, Nurmijärvi, Hyvinkää	214

Vantaanjoki ja Keravanjoki..... 218

C5	Nukarinkosken ulkoilureitti, Nukari, Nurmijärvi	219

Koskien talvivas 220

C6	Kaukasten luontopolku ja Rantapolku, Kaukas, Hyvinkää.....	221
C7	Konian luonnonsuojelualue, hiidenkirnu ja Moksijärvi, Vihti	223

Hiiden hommia..... 224

C8	Rokokallio, Henrikinpolku ja Rokon kierros, Vihti.....	225
C9	Kiljavannummen reitit ja Sääksjärvi, Nurmijärvi.....	227
C10	Suomiehen luontopolku, Hyvinkää	229
C11	Vantaanjoen luontopolku, Hyvinkää	230
C12	Sonninmäen luontopolku, Hyvinkää.....	231

50 km säteellä Helsingistä ↑

C13	Sontiainen–Ruuhilampi, Karkkila.....	232
C14	Karkkilan koskireitti ja Pikkupässi-pyöräilyreitti, Karkkila	233
C15	Pikkupässi-pyöräilyreitti, Karkkila, Loppi, Hyvinkää	235

Musta tietolintu..... 236

C16	Kytäjä–Usmi-retkeilyalueen reitit ja luontopolut, Kytäjä, Hyvinkää	237
C16a	Haiskarin ja Niittulahden kierrokset, Kytäjä, Hyvinkää.....	238
C16b	Kahden piilon kierros ja Piilolammin luontopolku, Usmi, Hyvinkää	240

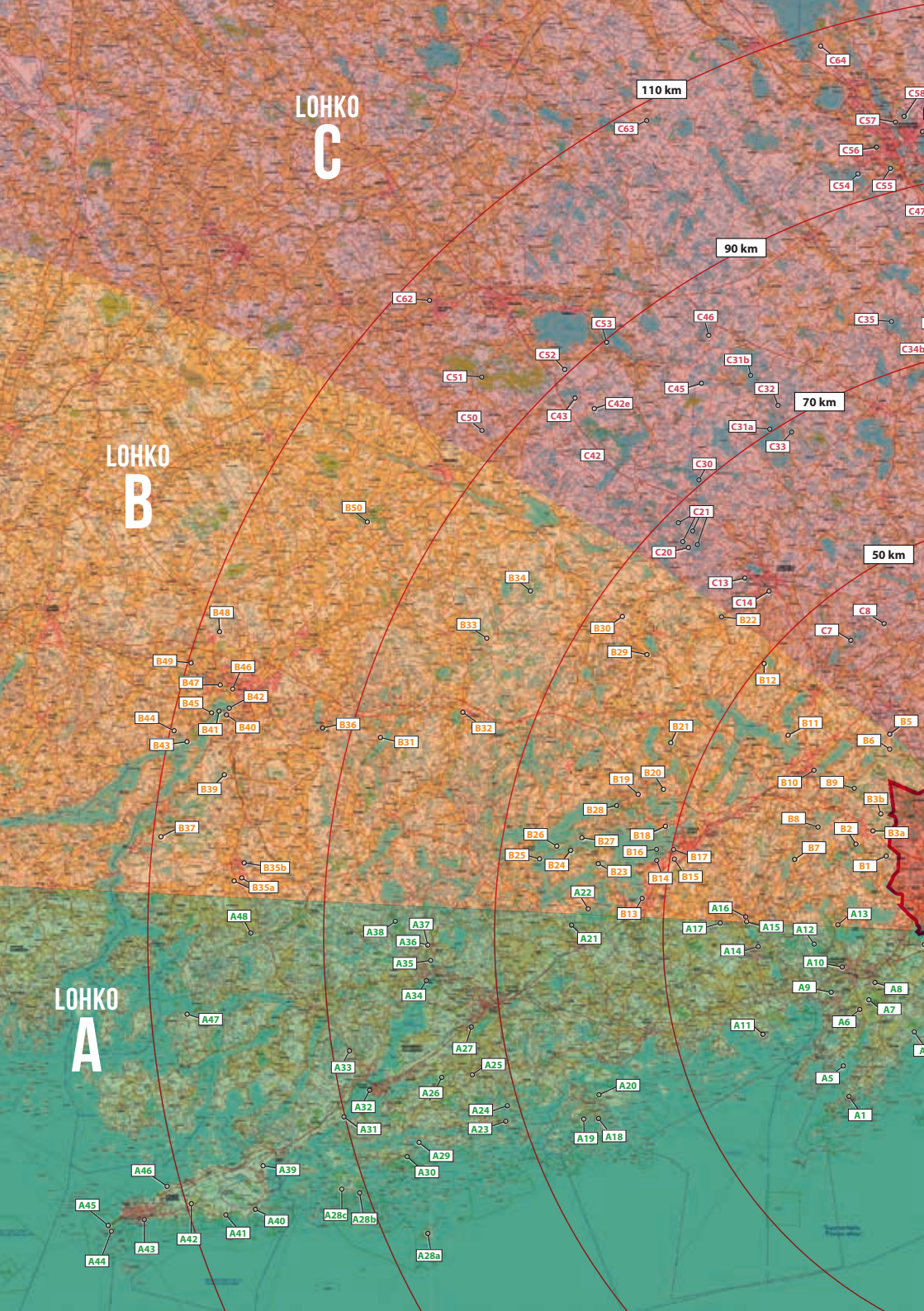
C16c Kolmen lammen kierros ja Vaskivuoren luontopolku, Usmi, Hyvinkää.....	242
C16d Mustan kiven kierros, Usmi, Hyvinkää.....	244
Hyvinkään kaivokset ja louhokset	246
C17 Sveitsinpuisto ja polut, Hyvinkää.....	248
C17a Sveitsinpuiston kulttuuripolku ja Sveitsin luontopolku, Hyvinkää.....	249
C17b Harjukierros ja Lukkojen kierros, Hyvinkää	250
C17c Suokierros ja Kuusimetsän kierros, Hyvinkää.....	251
Mahtavat Salpausselät	252
C18 Terveysmetsä, Hyvinkää.....	253
C19 Ridasjärven lintutorni, Ridasjärvi, Hyvinkää.....	254
C20 Antiaisenkannaksen virkistysalue ja Kaksisten Pirunkirkko, Nummi-Pusula, Lohja	255
C21 Kuuden järven melontareitti, Lohja, Karkkila	256
C22 Hirvijärven virkistysalue, Hyvinkää	257
C23 Hirvijärven luontopolku ja uimaranta, Riihimäki	257
C24 Paalijärven uimaranta ja lintutorni, Riihimäki	259
C25 Riuttan luontopolku sekä Iita Ilveksen ja professori Riutta Tomeran videoseikkailu, Riihimäki.....	260
C26 Vahteriston kävely- ja luontopolku, Riihimäki.....	261
C27 Peltosaaren luontopolku, Riihimäki	262
C28 Käräjäkosen luontopolku, Riihimäki.....	263
C29 Hatlamminsuon luonnonsuojelualue ja luontopolku sekä Hatlamminmäen luonnonsuojelualue, Riihimäki	264
70 km säteellä Helsingistä ↑	
C30 Onkimaanjärven virkistysalue ja Herrainpöytä, Karkkila.....	266
C31a Punelian melontareitti ja Isosuntin polku, Loppi	267
C31b Kaartjärven ja Kaartjoen melontareitit, Loppi.....	267
C32 Poronpolku-reitit ja -tapahtuma, Loppi.....	270
C33 Komion polut, Loppi.....	271
Suojelualueilla on eroa	274
C34a Pukalinkallion polut, Tervakoski, Janakkala	275
C34b Toivanjoen lintutorni, Tervakoski, Janakkala	275
C35 Valajärven Puhinniemi, Renko, Hämeenlinna	277
C36 Unikonlinna, Rehakka, Janakkala.....	277

C37	Hakoisten linnavuori, Janakkala	279
C38	Laurinmäen luonto- ja kulttuuripolut, Kirkonkylä, Janakkala.....	280
	Viestejä muinaisuudesta: linnavuoret, kuppikivet ja röykkiöhaudat	282
C39	Rahitunlammi–Linnamäki, Leppäkoski, Janakkala.....	283
C40	Haukankallio, Leppäkoski, Janakkala	284
C41	Someronvuori ja -lähteet, Janakkala.....	285
C42	Liesjärven kansallispuisto ja Korteniemen perinnetila, Tammela	286
C42a	Hyypiön reitti, Tammela	287
C42b	Kyynäräharju–Savilahti ja yhdysreitti Korteniemen suuntaan, Tammela	288
C42c	Pohjantikan kierros, Ahonnokan luontopolku ja Punatulkun kierros, Tammela.....	290
C42d	Yhdysreitit Pirttilahti–Sikomäki–Ruostejärvi, Tammela	291
C42e	Kaksvetisen kierros ja esteetön reitti Peukalolammi–Kaksvetinen, Tammela.....	293
C43	Ruostejärven virkistysalueen polut, Tammela.....	294
	Suopursu	296
C44	Hämeen Ilvesreitti, Hämeenlinna, Loppi, Riihimäki, Tammela	297
C44a	Hämeen Ilvesreitti, Hämeenlinnasta Renkoon.....	299
C44b	Hämeen Ilvesreitti, Rengosta Pitkäjärven rauniotielle	301
C44c	Hämeen Ilvesreitti, Pitkäjärven rauniotieltä Räyskälään.....	303
	Hämeen Härkätie	304
C44d	Hämeen Ilvesreitti, Räyskälästä Lopen kirkonkylälle	305
C44e	Hämeen Ilvesreitti, Lopen kirkonkylältä Riihimäelle.....	306
C44f	Hämeen Ilvesreitti, Räyskälä–Melkutin–Kivisammaljärven kierto, Kivisammaljärven kierto, rengasreitti Kivijärvi–Onkimaanjärvi–Kivijärvi, yhdysreitti Liesjärven kansallispuistoon sekä yhdysreitti Karkkilan rajalle	307
C45	Iso-Melkuttimen kierto, Räyskälä, Loppi	310
C46	Pääjärven virkistysalueen polut ja Pääjärven kierto, Loppi, Hämeenlinna	312
C47	Raimansuo–Kalpalinna, Turenki, Janakkala.....	314
C48	Kiipulan reitit, Turenki, Janakkala.....	315
C49	Mallinkaistenjärven virkistysalue, Janakkala	316

90 km säteellä Helsingistä ↑

C50	Metsäkoivulan polku ja Hirvenpolku, Somero	318
	Tulenteko ei ole jokamiehenoikeus	320
C51	Torronsuon kansallispuisto, Tammela	321
C51a	Kiljamon polut ja rengasreitti, Tammela.....	323
C51b	Piippurinsuon kierros, Tammela	324
C52	Yhdysreitit Piippurinsuon kierroksen, Saaren kansanpuiston ja Eerikkilän välillä, Tammela.....	325
C53	Saaren kansanpuisto, Tammela	326
C54	Tervaniemen ulkoilualue, Hämeenlinna.....	328
C55	Hattelmalanjärven lintutorni ja Jukolan metsäpolku, Hämeenlinna	329
C56	Ahveniston luontopolku ja Olympiareitti, Hämeenlinna	330
C57	Aulangon puistometsä ja Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto, Hämeenlinna.....	332
C58	Aulangonjärven polku, Levonkorven kierros ja Sibeliuksen metsä, Hämeenlinna.....	334
C59	Honkalanrannan luonnonsuojelualue ja lintutorni, Hämeenlinna.....	336
C60	Tunturinvuori, Turenki, Janakkala	337
	Karvaiset kaunottaret	338
C61	Suurisuon luontopolku, Janakkala	339
C62	Jokioisten Kartanopolku, Puistopolku ja Elonkierto, Jokioinen.....	340
C63	Muulinjärven lintutorni, Kalvola, Hämeenlinna	342
C64	Hattulan harjareitti ja Tenholan linnavuori, Hattula.....	343
	HAKEMISTOT	345
	Aakkosellinen	345
	Aihekohtainen	348
	Paikkakuntakohtainen	351

LOHKO
C

110 km

90 km

70 km

50 km

LOHKO
B

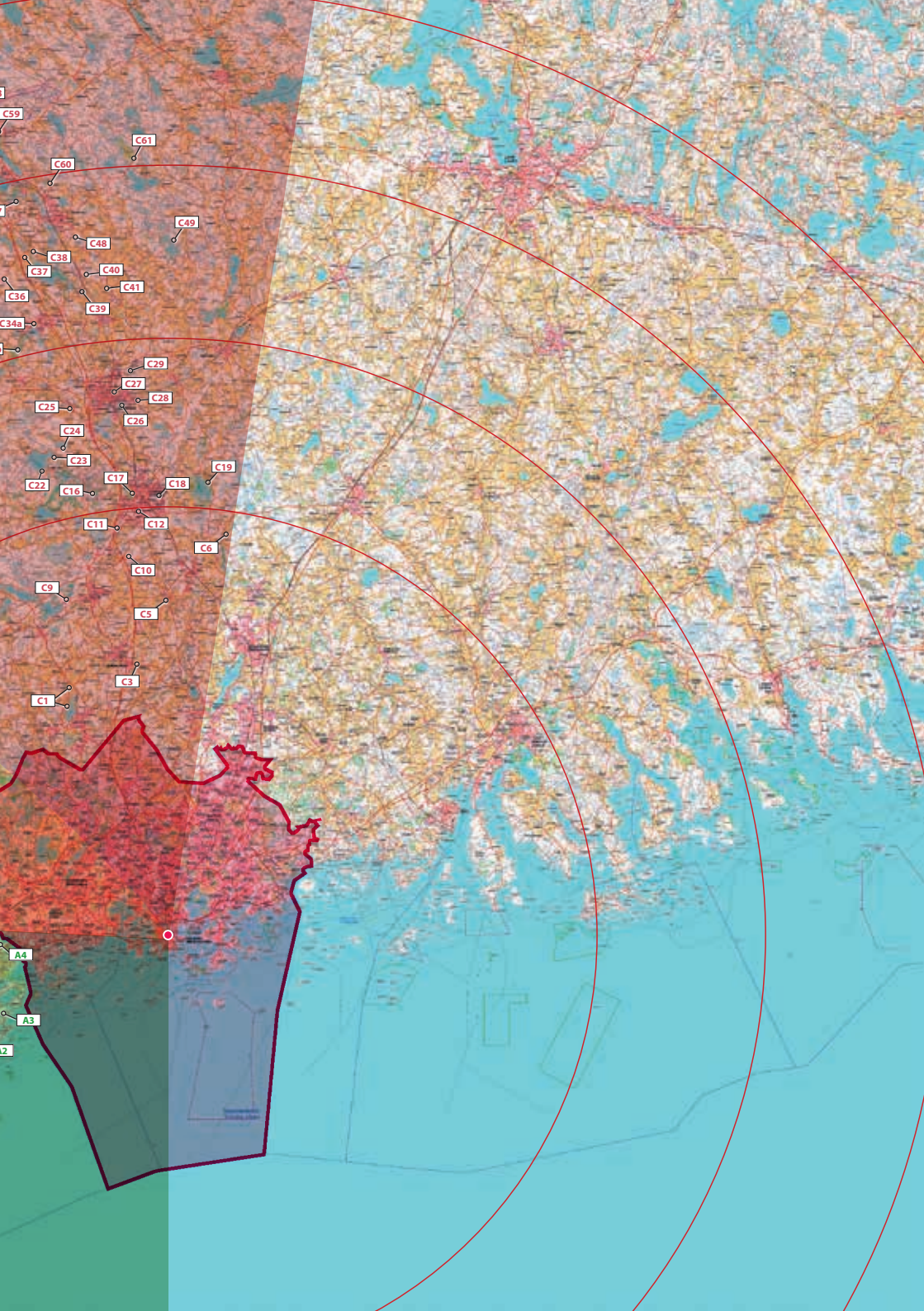
LOHKO
A

A45
A44
A43
A42
A41
A40
A39
A38
A37
A36
A35
A34
A33
A32
A31
A30
A29
A28a
A28b
A28c
A27
A26
A25
A24
A23
A22
A21
A20
A19
A18
A17
A16
A15
A14
A13
A12
A11
A10
A9
A8
A7
A6
A5
A4
A3
A2
A1

B49
B48
B47
B46
B45
B44
B43
B42
B41
B40
B39
B38
B37
B36
B35a
B35b
B34
B33
B32
B31
B30
B29
B28
B27
B26
B25
B24
B23
B22
B21
B20
B19
B18
B17
B16
B15
B14
B13
B12
B11
B10
B9
B8
B7
B6
B5
B4
B3
B2
B1

C62
C61
C60
C59
C58
C57
C56
C55
C54
C53
C52
C51
C50
C49
C48
C47
C46
C45
C44
C43
C42
C41
C40
C39
C38
C37
C36
C35
C34
C33
C32
C31a
C31b
C30
C29
C28
C27
C26
C25
C24
C23
C22
C21
C20
C19
C18
C17
C16
C15
C14
C13
C12
C11
C10
C9
C8
C7
C6
C5
C4
C3
C2
C1

1

C59

C61

C60

C49

C48

C38

C40

C41

C37

C36

C39

C34a

C29

C27

C28

C25

C26

C24

C23

C19

C22

C16

C17

C18

C11

C12

C6

C9

C10

C5

C3

C1

A4

A3

A2

LUKIJALLE

Etelä-Suomen retkeilyoppaan syntyprosessi alkoi syksyllä 2005. Joulun hämärinä päivinä GT-karttaan piirrettiin kaari, jonka sisälle jäänyt alue oli tuleva työmaa. Kartoitukset alkoivat seuraavana vuonna. Monien mutkien jälkeen jo kerätystä aineistosta syntyi *Pääkaupunkiseudun retkeilyopas* vuonna 2010 – aineistoa kun oli kertynyt niin paljon, että mukaan ei mahtunut muuta kuin Helsinki, Espoo, Vantaa, Kauniainen, Nuuksion järviylänkö ja Sipoo korpineen.

Kesti aikansa ennen kuin kaikesta muusta kertyneestä materiaalista kiinnostunut kustantaja löytyi. Kaikki tieto täytyi tarkastaa uudelleen, ja siinä samalla lisää kohteita löytyi vaikka kuinka paljon. Ja jokaisessa kohteessa piti tietenkin käydä.

Autottomalle ja ajokortittomalle tekijälle polkujen kiertäminen oli haasteellista. Avun toi iso joukko retkeilijöitä, joita kiinnosti päästä uusia kohteita tutkimaan. Alkuperäisen kirjan kartoitukset sain apua pariltakymmeneltä autoilvalta retkikumppanilta. Tähän päivitettyyn oppaaseen on tullut noin 75 kokonaan uutta kohdetta. Sen lisäksi 15 kohdetta on kokenut suuria muutoksia; niihin on muun muassa tehty uusia reittejä. Osaltaan siihen on vaikuttanut koronapandemian aiheuttama valtava retkeilyinnostus.

Ilman Ilpo Häyrysen, Eliisa Lindénin, Leena Närekankaan, Sirpa ja Seppo Kirjalaisen, Annu Koistisen, Ilari Uotilan, Aino Tuomisen, Marja Luhtalan, Airi Harjulan, Heli Rekirannan, Ismo Mussaaren ja Irma Tolosen kuljetusapua sekä Kerttuli Karosen, Ilona Vaaran ja Sari Jokisen retkikumppanuutta tämäkään kirja ei olisi syntynyt. Lämmin kiitos heille ja alkuperäisen kirjan teossa avustaneille henkilöille ja muille osallisille. Erityiskiitos Minerva Kustannuksen Maria Sántille kärsivällisyydestä.

Apuaan ovat antaneet kymmenet kaupunkien ja kuntien työntekijät, valtion virkamiehet, erilaisten yhdistysten jäsenet ja muu väki, joilla on ollut tietoa eri kohteista. Arvokasta asiantuntija-apua ovat antaneet Pertti Forss (linnut), Tapio Kananoja (geologia), Esa Niinivirta (luonnonsuojelu), Teija Tiitinen (Museoviraston kohteet) ja Henry Väre (kasvit).

Toivon sinun, hyvä lukija, kokevan niitä samoja löytämisen ja riemun hetkiä, jotka ovat tulleet osakseni tutkiessani kirjassa esiteltyjä paikkoja. Luonto on ihan lähelläsi, kunhan vain lähdet sinne!

Vantaalla tammikuussa 2022

Raija Hentman

YLEISTÄ

Luontoon vai urheiluhalliin

Lukuisat tutkimukset ovat kiistatta osoittaneet, kuinka paljon hyötyä on luonnossa olemista. Se rauhoittaa mielen, laskee verenpainetta, alentaa sydämen sykettä ja rentouttaa. Luontonäkymä ikkunasta saa sairaan paranemaan nopeammin, metsä terapoii mielen-terveyspotilaita, toiminta luontoympäristössä auttaa alkoholisteja taltuttamaan riippuvuuden, ongelmanuoret hyöttyvät metsäleireistä, ja kävelykokous tuottaa parempia ratkaisuja kuin neuvotteluhuoneessa istuminen. Miten monasti onkaan päivän luontoretken jälkeen sanottu: ”Ihan kuin olisin ollut monta päivää lomalla!”

Maastossa liikkuminen pitää tasapainoastin kunnossa, sillä hermosolut vastaanottavat paljon monipuolisempia viestejä maastossa kuin asvaltilla. Metsän sammal- ja varpu-matto vaimentaa astuessa tärähdystä, pakara- ja jalkalihakset saavat tehotreeniä ja lanneranka liikkuu vapaasti. Myös asentotunto ja hermoston viestinvälitys kouliintuvat, sillä nilkan ja jalkaterän lihaksia joutuu käyttämään ääriasennoissa. Suunnistaminen, siens-täminen sekä lintujen ja kasvien tunnistaminen ovat paljon tehokkaampaa aivojumpy-paa kuin sudokujen ja ristikoiden ratkominen. Iltarasteilla juostessa yhdistyy siis tavat-toman monta mieltä ja kehoa kohentavaa seikkaa, joita kaikkia ei sisätiloissa harrastaes-sa saa kerralla.

Siksi onkin mielenkiintoista, ettei luontopolkuihin ja patikkareitteihin suhtauduta kuten urheilu-, jää- ja uimahalleihin tai muihin rakennettuihin liikuntapaikkoihin. Pohditaanpa hetki hallien rakentamis- ja ylläpitokustannuksia ja verrataan niitä luonto- ja patikkapolkujen kustannuksiin. Eivät polutkaan ilmaiseksi synny, ja niiden merkinnät ja rakenteet pitää uusia aika ajoin.

Tämän jälkeen voisi laskea, kuinka monta ihmistä käyttää vuodessa kyseisiä halleja ja voisivat kaikki halukkaat ylipäättään hyödyntää niitä. Kun ynnätään rakennus- ja ylläpitokulut vaikkapa kymmeneltä vuodelta ja jyvitetään ne jokaista käyttökertaa ja jokaista käyttäjää kohti, mikä mahtaa olla tulos, jos sitä verrataan polkujen perustamis- ja hoitokuluihin vastaavalta ajalta vastaavalle käyttäjämäärälle? Kaikki liikuntamuodot ja -mahdollisuudet ovat tärkeitä hyvinvointimme kannalta, mutta ehkä luontoliikunnan mahdollisuuksiin pitäisi suhtautua arvostavammin.

Luonto on valmiina vastaanottamaan kaikki halukkaat kaikkina vuoden- ja vuorokaudenaikoina. Jos on tuttua lähiluontoa tai merkittäviä reittejä, luontoon lähteminen ei vaa-di kokemattomaltakaan sen kummempaa varustautumista kuin sää ja maasto edellyttävät. Metsään voi mennä yhtä hyvin kirpputorikampeissa kuin kalliissa ulkoilutamineissa. Suurimmaksi esteeksi osoittautuu todennäköisesti suhtautuminen luontoon. Ihmistä karttavia metsän eläimiä pelätään enemmän kuin holtittomia kaahareita liikenteessä.

Soisinkin, että perheet kuluttaisivat yhteistä aikaa kauppakeskusten sijaan luonnossa. Lasten motoriselle kehitykselle luontoympäristö on ylivoimainen. Peuhuhallit, tasaisten pihojen kiipeilytelineet tai ohjattu ryhmäliikunta eivät vastaa luonnon omia leikkite-tereita. Ympärivuotinen ulkoilu ja metsässä möyriminen vähentävät allergioita ja sairastu-misia. Vahva yhteys luontoon kohentaa lapsen itseluottamusta, luovuutta ja kykyä halli-ta kokonaisuuksia.

Lasten luontosuhde syntyy jo ennen kouluikää. Luonnon omaa rytmiä vääristävät te-levision luontodokumentit ja kirjat eivät auta ymmärtämään ekosysteemien lainalai-suuksia. Kaikki varhaislapsuuden kokemukset ovat pohjana sille, millaisena luonnon ko-kee ja miten sitä arvostaa aikuisena – tulevana päättäjänä.

Luonnossa liikkuminen

Jokamiehenoikeudet on niin hieno etu, ettei Suomessa aina asunut sitä oikein tajuakaan. Näihin ainutlaatuisiin oikeuksiin liittyy myös paljon velvollisuuksia, ja raja oikean ja vää-rän toimintatavan välillä on häilyvä.

Jokamiehen oikeudet perustuvat useisiin eri lakeihin, jotka sallivat, kieltävät tai rajaa-vat toimintaa. Ympäristöministeriön verkko-osoitteessa www.ymparisto.fi/jokamiehen-oikeudet oikeuksia ja velvollisuuksia käsitellään lukuisin esimerkein.

Jokamiehenoikeudella saa:

- liikkua jalan, hiihtäen ja pyöräillen luonnossa, kuten metsissä, luonnonniityillä ja vesistöissä,
- ratsastaa,

- oleskella ja yöpyä tilapäisesti alueilla, joilla liikkuminenkin on sallittua,
- poimia luonnonmarjoja, sieniä ja rauhoittamattomia kasveja,
- onkia ja pilkkiä sekä
- veneillä, uida ja peseytyä vesistöissä ja kulkea jäällä.

Jokamiehenoikeudella ei saa:

- haitata maanomistajan maankäyttöä,
- kulkea pihamailla, istutuksilla tai viljelyksessä olevilla pelloilla,
- kaataa tai vahingoittaa kasvavia puita,
- ottaa kuivunutta tai kaatunutta puuta,
- ottaa sammalta tai jäkälää,
- tehdä avotulta toisen maalle,
- häiritä kotirauhaa esimerkiksi leiriytyessä liian lähellä asumuksia tai meluamalla,
- roskata ympäristöä,
- ajaa moottoriajoneuvolla maastossa,
- häiritä tai vahingoittaa lintujen pesiä ja poikasia,
- häiritä eläimiä eikä
- kalastaa ja metsästää ilman asianomaisia lupia.

Näiden peruseikkojen huomioimista on syytä täsmentää muutamalla tarkennuksella.

Nuotion voi tehdä vain virallisilla nuotiopaikoilla, joita yleensä on kuntien ja kaupunkien ulkoilualueilla, virkistysalueilla, kansallispuistoissa ja joissain tapauksissa yksityishenkilöiden tai kyläyhteisöjen rakentamissa paikoissa. Vaikka metsästä löytyisi ennestään käytetty nuotiopaikka, kivikehä ja hiilet kehän pohjalla, ne eivät tee tulenteosta luvallista. Sen lisäksi on hyvä muistaa, että metsäpalovaroituksen aikana tulta ei voi sytyttää virallisillakaan nuotiopaikoilla. Silloin voi makkaransa grillata vain hormillisissa tulisijoissa, siis keittokatoksissa ja grillikatoksissa, joissa savupiippu johtaa savun ja kipinät taivaalle. Niinpä metsäpalovaroituksen vallitessa Onkimaanjärven virkistysalueella (katso s. 266) ja Iso-Valkeen luontopolun (katso s. 172) varrella nuotiota ei voi tehdä, mutta Koppanäsin virkistysalueen (katso s. 46) Väransbyn ulkoilualueen (katso s. 35) keittokatoksissa se on sallittua.

Sienestäminen kuuluu jokamiehenoikeuksiin.

Jollei virallisella tulipaikalla ole puuta, polttoaineeksi voi kerätä irrallisia risuja ja oksia, mutta kaatuneestakaan puusta ei saa katkoa oksia, saati kaataa kuollutta tai elävää puuta. Elävää puuta ei saa myöskään vahingoittaa ottamalla oksia, pahkoja tai pakurikäppää, mutta muiden kääpien ottaminen on sallittua, sillä ne eivät ole osa puuta.

Marjastaessa ja sienestäessä asuttujen talojen lähimetsät olisi hyvä jättää rauhaan. Voi hyvin olla, että talon asukkaat eivät edes pysty hakemaan metsän antimia kauempaa kuin kotitalon nurkalta.

Koirien ulkoiluttaminen tuottaa usein tunteita nostattavia tilanteita. Metsästyslain mukaan ”taajaman ulkopuolella koira on pidettävä kytkettynä tai siten, että se on välittömästi kytkettävissä kiinnipitoaikana maaliskuun 1. päivästä elokuun 19. päivään.” Usein törmää siihen, että vapaana juokseleva koira on omistajan mielestä hallinnassa, vaikka se on omilla teillään metsässä. Vain nuuhkaisu koiralta, ja pensaasuojuossa emäänsä odottava kauriin vasa tai maassa oleva linnunpesä voi tulla hylätyksi.

Jokamiehenoikeudet olisi hyvä sisällyttää jo kouluopetukseen, sillä lukuisiin lakeihin perustuvat oikeudet ja velvollisuudet ovat usein tulkinnanvaraisia.

KIRJAN KOHTEET

Enpä arvannut, kun levitin lattialle GT-kartan ja piirsin narun päähän kiinnitettyllä kynällä kaaren 110 kilometrin päähän Helsingin Senaatintorilta, että kaaren sisälle jäävästä alueesta syntyisi kolme kirjaa. Tieteellinen tarkkuus on kaukana tästä projektista. Kirjan lohkot on jaettu kunta- ja maakuntarajoista piittaamatta kartalle liimattujen nimilappujen sijoittumisen perusteella. Niinpä saman kunnan kohteita voi olla kahdessa eri lohossa. Siksi mukaan on liitetty myös kuntakohtainen hakemisto.

Olen halunnut käsittää luontokohteen hyvin laaja-alaisesti. Niinpä mukana ei ole pelkästään luontopolkuja ja kansallispuistojen vaellusreittejä, vaan muitakin patikkapolkuja ja yksittäisiä luontokohteita, kuten luolia ja kulttuurikohteita ja muinaishaudoille vieviä polkuja. Kirjassa on mainittu useita lintutorneja, mutta tämä ei ole kattava opas alueen lintujen tarkkailupaikoille. Vannoutunut lintuharrastaja saattaa harmitella joidenkin paikkojen poisjääntiä.

Jokunen kohde jäi pois merkintöjen puutteellisuuden takia. Merkitseminen on yleensäkin suurin reittien kompastuskivi. Jostain syystä reittien merkitseminen siten, että edelliseltä merkiltä näkee seuraavan, ei ole aina tullut reittien rakentajien mieleen. Kokenutkin kulkija alkaa muutaman sadan metrin jälkeen miettiä, onkohan jotain jäänyt näkemättä, jos reittimerkintöjä ei näy metsäautotien varressa. Ehkäpä maisemat ja polun kulku ovat käyneet liian tutuiksi reittien merkitsijälle.

Ilkivalta ja metsänhakuut ovat myös merkittyjen reittien riesana. Aina on niitä, jotka saavat tyydytystä opaskylttien irti repimisestä. Metsänomistajia ei ole velvoitettu ilmoittamaan reitin varrella tapahtuvista hakkuista, vaikka sitä toivotaankin. Reitin kulkukohdan koskematta jättämistä ei myöskään edellytetä. Tällöin hienostakin kohteesta saattaa tulla kulkukelvoton raiskio, jolla polkua ei näy.

Koska kävely on vain yksi liikuntamuoto, jolla pääsee osalliseksi luonnosta, mukana on myös muutama melonta- ja pyöräilykohde. Maastopyöräilyreiteistä on vain lyhyet

Täysin uudistettu laitos – 75 uutta retkikohdetta

Uudessa Etelä-Suomen retkeilyoppaassa yksittäisiä uusia kohteita on 75, ja viidessätoista on tapahtunut todella isoja muutoksia. Lähes jokaiseen edellisen oppaan kohteeseen on tehty vähintään pieniä tarkistuksia. Kaikissa niissä on käyty äskettäin, ja uutta kuvamateriaalia on runsaasti.

Kun karttaan piirtää Helsingin keskustasta kaaren, joka ulottuu linnuntietä noin 100 kilometrin etäisyydelle länteen, sen sisään jää valtava määrä luontokohteita.

Vaeltajille on retkeilyreittejä, luonnontarkkailijoille luontopolkuja ja lintukohteita, lapsille hauskoja ja osallistavia polkuja ja historiasta kiinnostuneille muinaiskohteita. Myös maastopyöräilijä löytää oppaan avulla itselleen sopivimmat reitit.

Kohdeselostusten lisäksi kirja antaa tiivistettyä tietoa valituista kasveista, eläimistä, geologisista kohteista ja historiallisista paikoista.

Hyvät kartat takaavat, että kohteet löytyvät, ja upea kuvitus kutsuu tutustumaan paikkoihin.

